

Historiallinen identiteetti tutkimuskohteena

Sirkka Ahonen

Uskovatko ihmiset historiantutkijoita? Jos eivät, mistä he rakentavat suhteensa menneisyyteen? Yhdistääkö menneisyys meitä suomalaisia vai riitelemmekö keskenämme erilaisista kertomuksista?

Edellisen kaltaisia historian välittymistä koskevia kysymyksiä tutkii historian didaktiikka -niminen ala, jonka edustajat Suomessa työskentelevät lähinnä opettajankoulutuslaitoksissa, muualla usein historianlaitoksissa. Historian didaktikko työskentelee historiantutkimuksen reuna-alueella ja tutkii julkista historiankulttuuria, historian vastaanottamista ja sen käyttöä. mutta historian kohdalla tällainen tutkimus on tärkeää jo siksi, että on kysymys kansalaisidentiteetin keskeisestä alueesta.

Koska tiedon ulottuvuuksia on sekä se, miten tieto syntyy, että se, mihin sitä käytetään, jokaisella tieteenalalla tarvitaan tutkimusta tieteenalaa koskevien populaarinen käsitysten synnystä ja luonteesta. Eri aloilla on esimerkkejä siitä, mitä voi tapahtua, jos tutkijat pitäytyvät vain rakentamaan tietoa ja jättävät sen käytön esimerkiksi poliitikkojen asiaksi. Historia on kansalaisidentiteettiä rakentavan potentiaalinsa takia vaarallinen tiedonala; sitä ovat käyttäneet niin hegemoniallisen vallan pitäjät kuin vähemmistöryhmien johtajat legitimoidakseen pyrkimyksiään. Historian niin suuret kuin pienetkin kertomukset sisältävät ruutia. Samaistuminen menneisyyden toimijoihin, ovat he sitten marttyyreja tai voittoisia sankareita, antaa pontta toimintaan, niin rakentamiseen kuin tuhoamiseen. Sen johtajat tietävät hyvin. Jopa materialistisen ekonomismin luvulla vuosikymmenellä 1980-luvulla, niin Ronald Reagan, Margaret Thatcher kuin Helmut Kohl kantoivat huolta paitsi kansakunnan taloudellisesta kilpailukyvyistä myös suuren kansallisen kertomuksen asemasta kouluopetuksessa.

Tutkimuksessani Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa (Suomen historiallinen seura 1998) perustin huomioni kahteen aineistoon, sadan noin 1980 syntyneen suomalaisen haastatteluun ja laajaan yhteiseurooppalaiseen samalle ikäluokalle osoitettuun kyselyyn, jossa suomalaisia vastaajia oli noin tuhat yhteensä 32 000 eurooppalaisen nuoren joukossa.

Kansallismieliset nuoret

Suomalaiset nuoret osoittautuivat molempien aineistojen valossa kansallismielisiksi. Euroopan Unionin sydänmaissa asuviin nuoriin verrattuna he kyselyaineiston mukaan pitivät kansakuntaan kuulumista itselleen henkilökohtaisesti tärkeänä. Haastattelussa puolestaan ilmeni, että valtaosa sai kansallisen itsetuntonsa nimenomaan 1939-1944 sodista. Samaistuminen sotiin perustui usein perheen sisällä välittyneisiin muistoihin – isoisien sotajutut kelpaavat taas –, mutta huomattavan monen haastateltavan kohdalla ennen muuta sotafilmeihin. Kaikki haastateltavat olivat nähneet Edvin Laineen tai Rauni Mollbergin Tuntemattoman sotilaan tai Pekka Parikan Talvisodan. Enemmistö oli lukenut myös Linnan teoksen. Monille se oli ainoa kotimainen romaani, joka oli tullut luettua. Muistot ja erilaiset kulttuurituotteet ovat tärkeämpiä historiallisen identiteetin lähteitä kuin kouluopetus. Tämä näkyi siinä, että vuoden 1918 sota, niin keskeinen asema kuin sillä onkin ollut 1990-luvun julkisessa historiakeskustelussa ja myös koulukirjoissa, ei ollut nuorille enää samaistumisen kohde. Vain tosi kovia kokeneissa suvuissa muistot olivat kulkeutuneet viidenteen polveen asti. Voimaltaan Tuntemattoman sotilaan mittaisia kulttuurituotteitakaan ei vuoden 1918 aihepiiristä ole ollut tarjolla. Historiallinen identiteetti näyttää rakentuvan ennen muuta muistelukulttuurin ja kulttuurituotteiden varassa. Edellisen näivettyessä sukupolvien etäännyessä toisistaan jälkimmäiset osoittavat tehonsa.

Historiakulttuurin erilaisten tuotteiden vetovoima vaihtelee. Tutkimuksessa yhtenä haastatteluteemana ollut 1950- ja 1960-lukujen suuri muutto on tuottanut lukuisan joukon romaaneja ja elokuvia. Silti rajun rakennemuutoksen historiallinen draama ei ollut niiden kautta nuoria saavuttanut. Ei Eino Säisän nostalginen teksti, mutta eivät myöskään Kalle Päätalon kertomukset arjen sankaruudesta tai Heikki Turusen kynniseksi heittäytyneiden rakennemuutoksen häviäjien vinjetit olleet löytäneet nuoria lukijoita, vaikka haastattelupaikkakuntia

Tyrväättä, Nurmoa ja Mikkeliä suuri muutto toki oli koetellut. Vasta 1990-luvun kepeä maaseutunostalgia, sellaisena kun se ilmeni Markku Pölösen Onnen maassa ja Kunigasjätkässä, oli herättänyt nuorissa vastakaikua. Filmit eivät kuitenkaan olleet omiaan pysäyttämään katsojaa pohtimaan suuren muuton kollektiivista traumaa.

Se miten vähän sukupolvet suomalaisissa perheissä purkavat menneisyyden muistoja, antaa olettaa ettei historia ole jättänyt traumoja. Toisin kuin esimerkiksi Saksassa, historiallisten toimijoiden syyllisyys ei ilmeisesti siirry sukupolvelta toiselle. Ne harvat haastateltavat, jotka samaistuivat vuoden 1918 sodan osapuoliin, eivät liittäneet perinteeseen koston tai sovituksen merkityksiä. He saattoivat yleisellä tasolla kauhistella veljessotaa, mutta eivät odottaneet historiaa oikeuskäsittelyä ja tuomiota siihen tapaan kuin varttuneen väen historiakeskustelussa 1990-luvulla on vaadittu.

Toinen 1990-luvun julkisen historiakeskustelun kohde, Kekkonen aika suomettumisineen, herätti vain harvoissa haastateltavissa pyykinpesun haluja. Vaikka haastateltavat olivat kasvaneet jälkikekkoslaisessa Suomessa, heistä enemmistö puhui yllättäen lähes Kekkonen aikalaikieltä arvostaen reaali politiikkaa ja patriarkalisuutta. Haastateltavien kotona oli kaipailtu vahvaa maanisää, joka teki ulkopolitiikassa sen mikä oli välttämätöntä ja jonka aikana sisäpolitiikkakaan ei päässyt rämetymään niinkuin myöhemmin.

Kekkonen ajan kohdalla viive tiedeyhteisön keskustelun ja populaarin historiallisen identiteetin välillä oli huomattava. Julkisuudessaan historioitsijat ja poliitikot ovat tehneet katumustyöhön verrattavaa itsetutkiskelua Kekkonen ajan ulkopolitiikasta rähmälläänolosta. Nuoretkin kertoivat tosin muutamissa tapauksissa kuulleensa huhuja poliitikkojen ja jopa maanisän KGB-suhteista, mutta valtaosa piti kiinni Suomen 1970-luvun idänpolitiikan perusteesta, myöntävyyden välttämättömyydestä. Vaikka YYA-retoriikka sellaisenaan oli hävinnyt nuorten puheesta, ei jälkisuomettunut nolostelu ja syyllisyys ollut ottanut sen paikkaa. Nuoret katsoivat esi-isien tehneen oikein yhtä hyvin Kekkonen kuin sotien aikana.

Menestys omissa käsissä

Olemme selviytyjiä, oli nuorten historiallisen identiteetin ydin. Selviytyminen oli enemmän yksilöllinen kuin yhteisöllinen ansio. Vaikka isoisiltä kuulluissa sotajutuissa kuvastui myös "kaveria ei jätetä" -perinne, useimmat nuorten mieliin jääneet kertomukset koskivat kaukopartiossien yhden miehen urotöitä, aivan kuin sotakirjallisuutemmekin myydyimmät tuotteet. Vastaavasti myös taloudellinen selviytyminen oli nuorten mukaan kiinni ennen muuta yksilöllisestä yritteliäisyydestä. Kun yhteiseurooppalaisessa kyselyssä tivattiin, miksi jotkut omassa maassa olivat rikkaampia kuin toiset, suomalaisnuoret yhtyivät muita kiihkeämmin väitteeseen: "Koska he ovat olleet yritteliäitä ja uskaltaneet ottaa riskejä." Haastateluissakaan nuoret eivät osanneet kertoa niistä yhteisistä ponnistuksista joilla hyvinvointivaltion rakenteet luotiin. Ennen oli kurjaa, nyt on turvallista, mutta hämärää oli, keitä kansankodin turvallisuudesta on kiittäminen. Kansallisvaltion liittyi nuorilla enemmän historiallisia merkityksiä kuin kansankotiin. Nuoret osasivat kertoa, kuinka vähällä isoäidin kotona tultiin toimeen, mutta eivät siitä, miten isovanhemmat yhdistivät voimansa ja tieteen tahtoen rakensivat hyvinvointivaltion rakenteita. Yhteiseurooppalaisessa kyselyssä he katsoivat elämän muuttuneen lähinnä luonnontieteen ja tekniikan kehityksen ansiosta. Pienellä ihmisellä he eivät uskoneet olevan paljonkaan osaa arpaa historian tekemisessä. Nuorten historiallisessa ajattelussa oli tiettyä ristiriitaisuutta. Toisaalta kaukopartiossisi ja yksityinen yrittäjä olivat historian keskeisiä toimijoita, toisaalta historia oli tekniikan determinististä voitokulkua. Tällainen arkiajattelun selkiintymättömyys ei tietenkään yllätä. Historiankäsitys selkiytyy vasta vähitellen historian kysymysten parissa askarrellessa. Kun kuitenkin vastaajien epäluottamus pienen ihmisen mahdollisuuksiin historian toimijana yhtyi omakohtaisen poliittisen toiminnan torjumiseen, historiallisen ajattelun merkitys paljastui. Käsitys pienen ihmisen historiallisesta toimijuudesta oli menneisyyden ja tulevaisuuden suhteen symmetrinen. Jos menneisyyden kuva oli deterministinen, sitä oli myös tulevaisuuden kuva. Historiatietoisuus ratkaisi, millä ehdoin tulevaisuuden odotuksia rakennettiin.

Koska historiatietoisuus tarkoittaa menneisyyden sellittämisen ja tulevaisuudenodotusten yhteyttä. Ihminen on luonnostaan ajallinen olento, joka kelaa omaa ja yhteisönsä elämää eteen- ja taaksepäin. Historian sisältöihin samaistuminen vaikuttaa tulevaisuuden toiveisiin ja päinvastoin. Siksi ei ole samantekevää, millä ehdoin historiallinen identiteetti rakentuu.

Liittykö siihen vallankäyttäjien manipulaatiota, sattumanvaraista kulttuuristen merkkien tulkintaa vai kriittistä, historiallisen tiedon luonteen mukaista moniperspektiivistä inhimillisen toiminnan tarkastelua?

Historiallinen identiteetti yhtenäinen

Edellä todettiin, että muistot ja kulttuurituotteet vaikuttavat historialliseen identiteettiin enemmän kuin kouluopetus.

Kouluopetuksella on kuitenkin mahdollista vaikuttaa siihen, miten nuoret käsittelevät kriittisesti kollektiivista muistia ja historiakulttuuria. Opetuksessa voi pyrkiä tarkastelemaan historiaa eri ryhmien kannalta ja palauttamaan menneisyyttä koskevat myytit niiden takana olevaan todistusaineistoon.

Historiallinen identiteetti on vasta kriittisenä prosessina yksilölle ja yhteisölle luotettava voimavara.

Historian käyttö ja väärinkäyttö ovat historian didaktiikan tutkimuskohteita. Kun Historiaton sukupolvi? -tutkimuksessa tarkasteltiin vuonna 1980 syntyneen ikäpolven historiallista identiteettiä suhteessa kahden edellisen sukupolven muistoihin ja yhteisön historiakulttuuriin, ilmeni, että etenkin muistojen välittymisen tiellä oli esteitä. Joissakin tapauksissa 1970-luvulta periytynyt poliittinen korrektaus oli pitänyt isoisien huulet sinetöityinä aina 1980-luvun lopulle asti ("Isoisä on alkanut puhua sodasta vasta ihan hiljattain"). Yleisempi este oli kuitenkin isovanhempien hämmennys elämänmenon nopean muutoksen edessä. Margaret Meadin mukaan nopea muutos saa vanhoissa sukupolvissa aikaan eräänlaista hätää; on liian kiire pysyä mukana muutoksen tahdissa ja saada kiinni nuorten maailmasta, jotta olisi malttia vetää nuori polvi muistelun avulla muutoksen ja jatkuvuuden yhtenäiseen virtaan. Näin on myös Suomessa: "Mummo ei halua puhua vanhoista ajoista, kun silloin kaikki oli niin surkeaa."

Historian välittymisen esteiden purkamisen on historian didaktiikan tehtäviä. Niin oudolta kuin ajatus saattaa tuntuakin, tätä nykyä on kouluopetuksen tehtävä usuttaa lapset kyselemään suvulta vanhoista asioista. Kollektiivisen muistin säilyttäminen ja kriittinen käsittely ovat ehtoja sille, että menneisyys ei jää vain lohdutukseksi ja tulevaisuus haaveeksi. Nuorten suomalaisten historiallinen identiteetti näytti tutkimusaineiston valossa yhtenäiseltä vaikka ohuelta. Kollektiivinen muisti ulottui kolmen sukupolven elävän ketjun päähän, mutta vain muistin toiminnallisimmat elementit olivat todella vahvoja samaistumiskohteita. Ne riittivät kuitenkin estämään historiallisen identiteetin hajoamisen jälkimoderniksi prismaksi. Tutkimuksessa löytyi vielä modernin projektin aikainen kansakunta.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston historian didaktiikan dosentti. Häneltä on juuri ilmestynyt tutkimus "Historiaton sukupolvi. Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa" (Suomen historiallinen seura 1998).